

Újév nyár derekán: egy egyiptomi ünnep emlékei

Hagyományteremtő szándékkal indította útjára 2003 telén a Szépművészeti Múzeum Antik Gyűjteménye „Az évszak műtárgya” kamarakiállítás-sorozatát. A sorozat fő célja, hogy rendszeresen a közönség elé tárja a Gyűjteményben folyó munka eredményeit: egy-egy újonnan megszerzett, illetve restaurált művet, vagy olyanokat, amelyekről új és bemutatásra érdemes tudományos eredmények születtek.

A kiállítás-sorozat weboldala:
classics.mfab.hu/antik_gyujtemeny/evszak_mutargya

Castiglione László (1927–1984) emlékére

Az Antik Gyűjtemény kisméretű, zöldesfekete kőből készült tálkáját, amelyet két isten, Isis és a sólyomfejű Hórus domborműves mellképe díszít, Castiglione László, a magyar egyiptológia és klasszika-archeológia nagy alakja vásárolta Kairóban a Múzeum számára. Szintén Egyiptomból származik a kiállításon bemutatott másik, magángyűjteményben őrzött kőtálka, amelynek belsejében Harpokratés, a gyermek Hórus látható. A két darab a görög-római Egyiptom egyik alig ismert emlékcsoportjába tartozik, amelynek több mint száz példányát a hasonló méret, anyag és kidolgozás mellett az ábrázolt istenek és díszítőelemek köre is összeköti. Többségük a császárok idején készült, bár egyes darabok (köztük a Harpokratés-tálka) keletkezése valószínűleg a hellénisztikus korra tehető.

A keltezés bizonytalanságát az okozza, hogy a tálkák régészeti kontextusát alig ismerjük, s éppen ezért eredeti rendeltetésük meghatározásakor is főképp csak a tárgyakra hagyatkozhatunk. Az első kiindulópontot formájuk és színük kínálja: valamennyi kör alakú, és sötét színű kőből (szteatitból, serpentinből, palából) készült. Az egyiptomi művészetben mindkét tulajdonságnak önmagán túli jelentése volt: a sötét szín a Nílus áradása után hátramaradó iszapot idézte, s a termékenység és újjászületés szimbóluma volt, a kerek forma pedig a napkorongra, az egyiptomi vallás központi elemére utalt. A tárgyak szoláris jellegét díszítőmotívumaik (lótusz, rozetta) is megerősítik.

A tálkákon gyakran megjelenik a görög-római Egyiptom két nagy istene, Sarapis és Isis, ezért általában nekik felajánlott fogadalmi ajándéknak tekintik őket. A teljes korpusz lényegesen gazdagabb ikonográfiája azonban árnyaltabb értelmezést is lehetővé tesz. A tálkákön a királyi isten, Hórus különböző aspektusai is fontos szerepet kapnak. Alakja az uralkodó kultuszával kapcsolja össze a tárgyakat, a Nílus áradásához fűződő szimbólumok pedig az újév ünnepét idézik. Ennek alapján a tárgycsoportot ahhoz a megújuláshoz köthetjük, amelyet Egyiptom több ezer éves vallásában újév idején maga a fáraó biztosított.

Az egyiptomi év egyik fő eseménye a július derekán ünnepelt újév volt. Beköszöntét a Sóthis-csillag (Sirius) hajnali feltűnése jelezte, ami egybeesett a Nílus áradásának kezdetével. Az egyiptomiak ezért az áradás hírnökének tartották Sóthist, istennőként tisztelték, és a teológiai gondolkodásukra jellemző

sajátos, asszociatív logikával alakját az Osirist sirató és könynyeivel az áradást megindító Isishez kötötték. Mivel a Sirius a Nagy Kutya csillagkép fő csillaga, a görög-római korban Isis-Sóthist gyakran (így több kőtálkán is) kutya hátán ülve ábrázolták. Az egyszerre több, egyaránt érvényes és egymást kiegészítő megközelítést is megengedő egyiptomi teológiában a megáradt Nílus Osirisszal is azonos volt, aki megtermékenyítette a földet, Isis testét, és a sarjadó hajtásokban új életre kelt. A halott Osiris újjászületését jelképezte az áradás idején beérő szőlő is, a kőtálkák egyik fontos motívuma.

Az áradás visszatértét egy másik mítoszsal, a görög-római korban igen népszerű Napszem-történettel is kapcsolatba hozták. Eszerint a napisten lánya, Hathor egykor dühöngő oroszlán képében délre vándorolt, ahonnan csak Thot tudta visszacsalogatni. Hathorral az áradás is megérkezett Egyiptomba, a Nílus hordalékától vöröses színben, mintha a víz borrá vált volna. Az istennőt táncsal, zenével, borral engesztelték ki, s az italból az örvendő sokaság is részesülhetett. Az ünnepet a helyi templom istene és a hazatérő istennő szent násza koronázta meg.

Az Antik Gyűjteményben őrzött kőtálka (1–2. kép) ebben a kontextusban értelmezhető. Külső oldalát koszorú és szőlőfürtök, belsejét istenpár díszíti. Jobboldalon a fürtös hajú Isis látható, fején tehénzavarok között napkoronggal. Ez a korona Hathort idézi, a görög-római kortól egyre több istennő alakját felöltő Isis tehát a tálkán Hathorként jelenik meg. Isis-Hathor átöleli társát, a sólyomfejű Hórust, aki köpenyt, parókát és ketős koronát visel. A tálka alsó regiszterét lótuszvirág díszíti, peremét győzelmi koszorú övezi.

A tálkákön Hórus két fő aspektusban jelenik meg: mint égi Hórus, a királyság istene és mint Harpokratés, a gyermekisten. Az Antik Gyűjtemény darabján az égi Hórus látható. Szerepe az istenek közt ugyanaz volt, mint a fáraóé a földön: az ellenség legyőzése és a rendezett világ fenntartása (a tálkák egyik csoportján lóháton, diadalmasan felemelt jobb kézzel jelenik meg). Hórus és az istennő násza az újjászületést, a teremtett világ megújulását szolgálta. A lótusz ábrázolása is a teremtés-újratemtés képzetéhez köti a jelenetet. A lótusz víz alól felbukkanó bimbója virágzaskor liláskék kehellyé nyílik, látványosá téve aranysárga porzóit. Az egyiptomiak ezért a napisten mindennapos megújulásával kapcsolták össze a növényt, amely teremtéstörténeteik egyikében is szerepet játszott: az óceánból kiemelkedő lótuszvirág szirmai közül bukkant elő a

1–2. kép

3–4. kép

napgyermek, a világot létrehozó isten. Az egyiptomiak szerint az áradó Nílus maga volt az ősvíz, ezért a napgyermeket is az isteni nász gyümölcseinek tekintették, s a tálkákön az istenpár (hol Isis és Sarapis, hol Hórus és Isis-Hathor) mellett gyakran őt is ábrázolták.

A másik kiállított tálkán (3–4. kép) éppen a világot megalkotó napgyermek látható, akit gyakran (mint itt is) Egyiptom *par excellence* gyermekistenével, Harpokratésszel azonosítottak. Harpokratés, a gyermek Hórus, Isis és Osiris (későbbi nézetek szerint Isis és Sarapis) fia és jogos örököse volt, akinek tisztelete a trónra lépő fáraó kultuszával is szorosan összefonódott. Ez a két mozzanat adja meg a kulcsot a tálka értelmezéséhez. A ruhátlan Harpokratés jobb mutatoujját a szájához emeli, fejét ifjúságfürt és kettős korona díszíti. Pontos ikonográfiai szkhémája azonban csak akkor válik láthatóvá, ha a darabot a fény felé fordítjuk: falát olyan vékonyra csiszolták, hogy átsejlik rajta a hátoldalon bekarcolt sokszirmú virág, ami az istent a lótusból előlépő napgyermekként azonosítja (5. kép – lásd a címlap belső oldalán). Az előlap két szélén ábrázolt motívumok a fáraó szerepét emelik ki: az oltár égőáldozatra, talán az ellenség rituális megsemmisítésére utal, a virágra leszálló madár gazdag szimbolikája a káosz visszaszorítását és a teremtés megismétlését idézi.

A reliefdíszes kőtálcák pontos funkcióját nem ismerjük. Az ismert leletkontextussal rendelkező néhány darab templomból került elő, ezért megkockáztatható a feltevés, hogy használatuk az újévi ünnep hivatalos, templomi rítusaihoz kötődött. A kiállításón bemutatott másik tárgycsoport darabjai viszont már az ünneplők személyes használatára készültek. Az újévi palacok hagyománya a Kr. e. 1. évezred első felére nyúlik vissza: a lencseformájú, vékonynyakú fajanszedényekre az újévi mítoszokkal kapcsolatos ábrázolásokat és jókívánságokat véstek, és az áradás vizével töltötték meg őket. A görög–római kor hasonló formájú, fekete bevonatos terrakotta kulacsait (6. kép) növényi mintákkal, illetve termékenységi és bajelhárító figurák domborműves alakjaival látták el, díszítésük tehát egyaránt rokon a korábbi újévi palacokkal és a reliefdíszes kőtálcákkal. Használatuk is hasonló kontextusban értelmezhető, egy fontos újítással: a Nílus vizét ekkor már Osiris (és a görögök által vele azonosított Dionysos) itala, a hazatérő Hathor szemében oly kedves bor is helyettesíthette. A kőtálcák és a terrakotta kulacsok tehát más-más szinten, de ugyanahhoz a gondolathoz kötődtek: a megújuláshoz, amelynek legnagyobb egyiptomi ünnepe az újév volt – a görög–római korban éppúgy, mint az azt megelőző évezredek során.

Endreffy Kata

6. kép

További irodalom

- Desroches-Noblecourt, Christiane 1980. „Isis Sothis, – le chien, la vigne –, et la tradition millénaire”: *Livre du Centenaire 1880–1980*. MIFAO 104. Cairo, 15–24.
- El-Din, Mervat Seif 2006. *Die reliefierten hellenistisch-römischen Pilgerflaschen*. Études alexandrines 11. Le Caire.
- Mandel-Elzinga, Ursula 1988. „Ptolemäische Reliefkeramik”: *Jahrbuch des Deutschen Archäologischen Instituts* 103, 247–307.
- Parlasca, Klaus 1983. „Griechisch-römische Steinschälchen aus Ägypten, mit einem Exkurs von Michael Pfrommer”: *Das römisch-byzantinische Ägypten: Akten des internationalen Symposiums 26.–30. September 1978 in Trier*. Aegyptiaca Treverensia 2. Mainz am Rhein, 151–160.
- Parlasca, Klaus 1983. „Ein späthellenistisches Steinschälchen aus Ägypten im J. Paul Getty Museum”: *The J. Paul Getty Museum Journal* 11, 147–152.
- Petrie, Flinders 1927. *Objects of Daily Use*. London.

Az évszak műtárgya – 2014. nyár
Szépművészeti Múzeum
Reneszánsz Csarnok
2014. június 17. – szeptember 7.

A fotókat Mátyus László (1–2, 6)
és Nánási László (3–5) készítette.

A kiállítás a Napfolt Kft.
támogatásával valósult meg.

